

Ο σερ Τζέιμς Φρέιζερ και η Ελλάδα του Μεσοπολέμου

Ναννώ Μαρινάτου

Καθηγήτρια Αρχαιολογίας
Τμήμα Κλασικών
και Μεσογειακών Σπουδών
Πανεπιστήμιο Ιλλινόι, Σικάγο, ΗΠΑ

nannom@uic.edu

Ο σερ Τζέιμς Τζωρτζ Φρέιζερ (Sir James George Frazer) υπήρξε τυπικός εκπρόσωπος του 19ου αιώνα και απόλυτα σύγχρονος του σερ Άρθουρ Έβανς (Sir Arthur Evans): και οι δύο έγραφαν συχνά στους *Times* του Λονδίνου και μάλιστα για τις πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα. Στο παρόν άρθρο θα παρουσιάσουμε τον Φρέιζερ ως επιστήμονα, ως φιλέλληνα και ως υπέρμαχο του πολιτισμού. Το επιστημονικό του έργο έχει πλέον ξεπεραστεί, αλλά η τοποθέτησή του σχετικά με την αξία του ορθολογισμού στην εποχή μας (του διαδικτύου και του Twitter) αξίζει να συζητηθεί σοβαρά.

Λέξεις ευρετηρίου

Έβανς Άρθουρ
Χρυσός Κλώνος
ανθρωπολογία
ορθολογισμός
Μεσσοπόλεμος
Βενιζέλος Ελευθέριος

Sir James Frazer

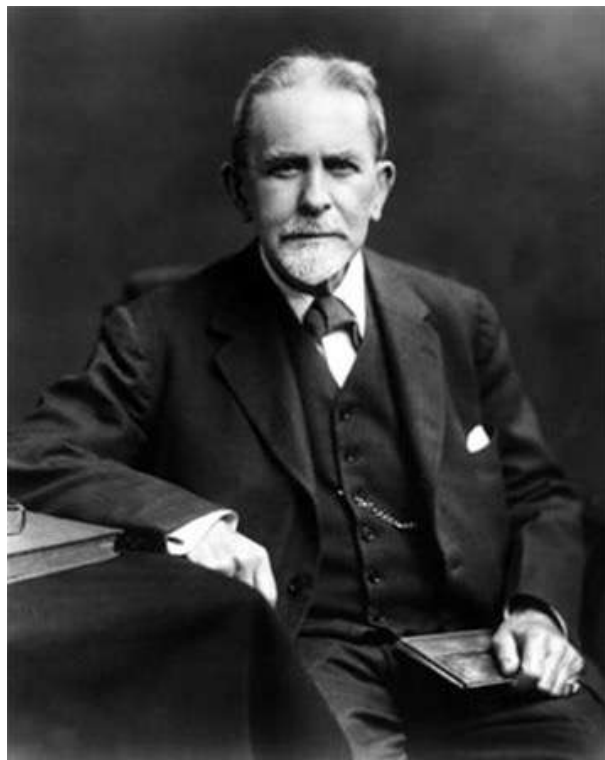

«Η τάση να βρεθούν τα αίτια του κάθε φαινομένου είναι χαρακτηριστικό του ανθρωπίνου πνεύματος όλων των εποχών και όλων των επιπέδων του πολιτισμού... Έτσι όλο και περισσότεροι αφιερώνονται στην αναζήτηση της αφηρημένης αλήθειας και στις αιτίες των πραγμάτων».

Λίγοι επιστήμονες με έχουν συγκινήσει προσωπικά όσο ο σερ Τζέιμς Φρέιζερ, με τον οποίον ασχολήθηκα την εποχή που έγραφα το βιβλίο μου για τον Έβανς και διαπίστωσα ότι οι δύο άνδρες ήταν γνωστοί. Και οι δύο γεννήθηκαν περίπου την ίδια περίοδο και πέθαναν το καλοκαίρι του 1941, κατά την διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.¹

Μια μέρα βρήκα ένα άρθρο για τον Φρέιζερ στην εφημερίδα *London Times*, που τεκμηριώνει την σχέση του Άγγλου επιστήμονα με το Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών επί εποχής Ιωάννου Μεταξά. Θα μιλήσω αργότερα για την συμβολή του στα σύγχρονα ελληνικά πράγματα - θα δούμε όμως πρώτα εν συντομία το επιστημονικό του έργο.

Ο Φρέιζερ ήταν κατά βάση κλασικός φιλόλογος. Είχε ασχοληθεί στα νιάτα του με την θεωρία των Ιδεών του Πλάτωνος («The Growth of Plato's Ideal Theory»), ενώ αργότερα σχολίασε σε πολύτομη έκδοση το έργο του Πausανία, μια μελέτη η οποία ακόμα θεωρείται κλασική. Από τον Pausanias εμπνεύστηκε να εξετάσει πανάρχαιες

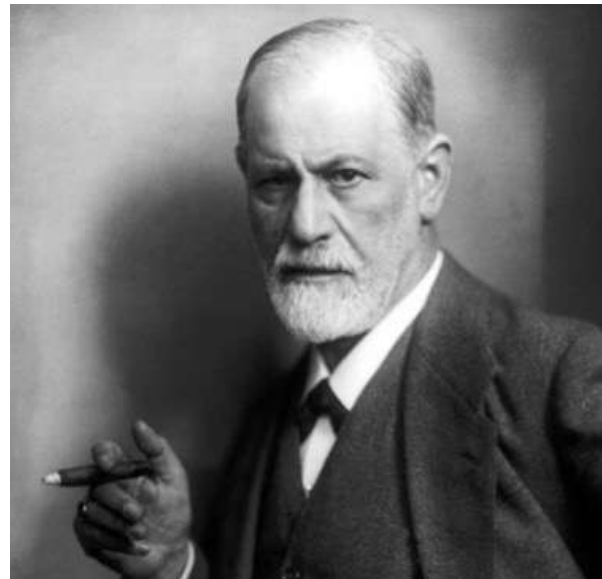
Σερ Τζέιμς Τζωρτζ Φρέιζερ (1854-1941).

Σερ Άρθουρ Έβανς (1851-1941).

θρησκευτικές τελετουργίες και έτσι άρχισε μια τελείως διαφορετική έρευνα ανθρωπολογικού περιεχομένου και μεγάλου βεληνεκού που κατέληξε στο περίφημο βιβλίο του «Ο Χρυσός Κλώνος» («Golden Bough»). Το τελείωσε πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά η έκδοση συνέχισε αυξανόταν με νέα στοιχεία μέχρι που έφθασε τους 13 τόμους (ή όλη πορεία διήρκεσε από το 1890 μέχρι το 1915). Το μνημειώδες εγχείρημα περιέχει μύθους και περιγραφές τελετουργιών από τον αρχαίο και σύγχρονο κόσμο επικεντρωμένο στην πρωτόγονη μαγεία, η οποία, όπως πίστευε ο Φρέιζερ, επιτύγχανε την αναγέννηση της φύσης. «Ο Χρυσός Κλώνος» όχι μόνο εδραίωσε την συγκριτική μελέτη της θρησκείας, αλλά επηρέασε πολύ και το ευρύ κοινό, τις τέχνες, την ποίηση του Τόμας Σ. Έλιοτ (T.S. Eliot, «Waste Land»), την Μαίρη Ρενώ (Mary Renault), ακόμη και τον Σίγκμουντ Φρόυντ (Sigmund Freud).

Πολλές από τις θεωρίες του Φρέιζερ, συγκεκριμένα την αναγέννηση της βλάστησης μέσω αιματηρών θυσιών, δεν τις δεχόμαστε σήμερα (τουλάχιστον εγώ). Και όμως, η σοφία και η επιστημοσύνη του έχουν αντέξει στον χρόνο και για

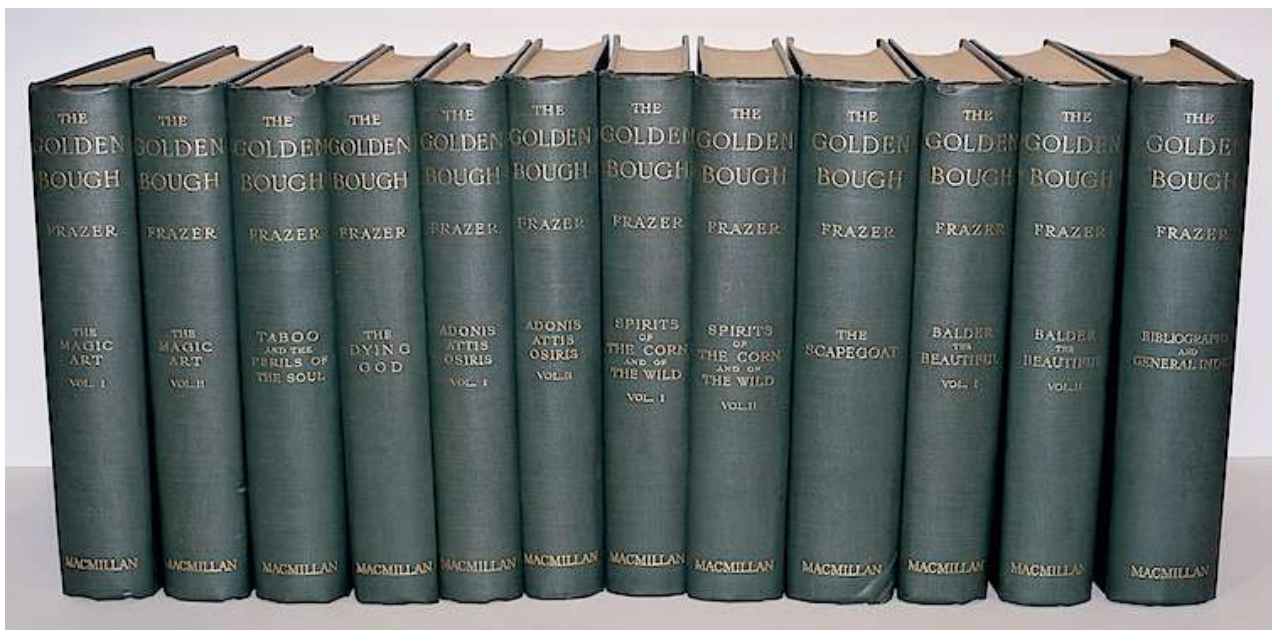
Ο Τόμας Σ. Έλιοτ, η Μαίρη Ρενώ και ο Σίγκμουντ Φρόυντ είναι μερικοί μόνο από εκείνους που επηρεάστηκαν από το έργο του Φρέιζερ.

αυτό ίσως είναι χρήσιμο να συνοψίσουμε τις θεωρίες του σε πέντε σημεία.

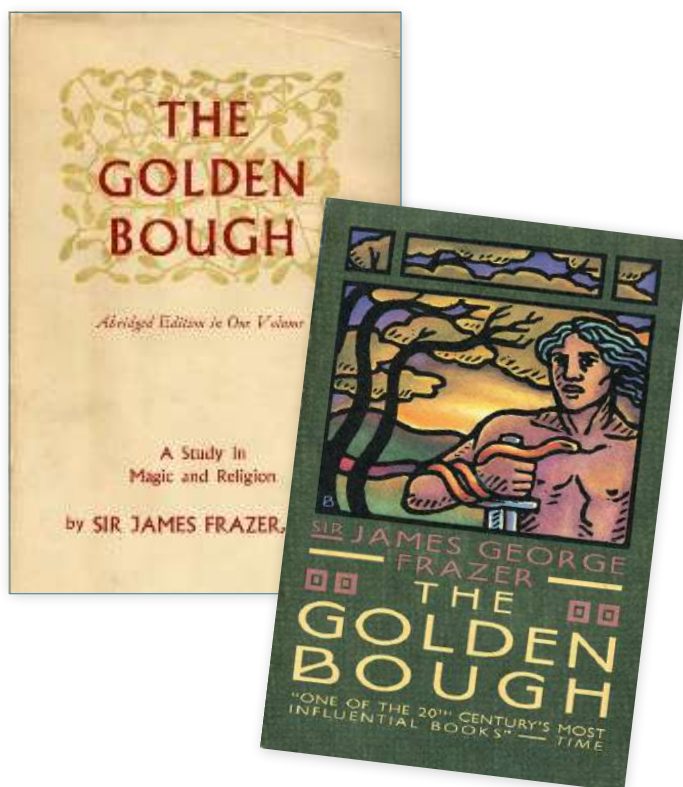
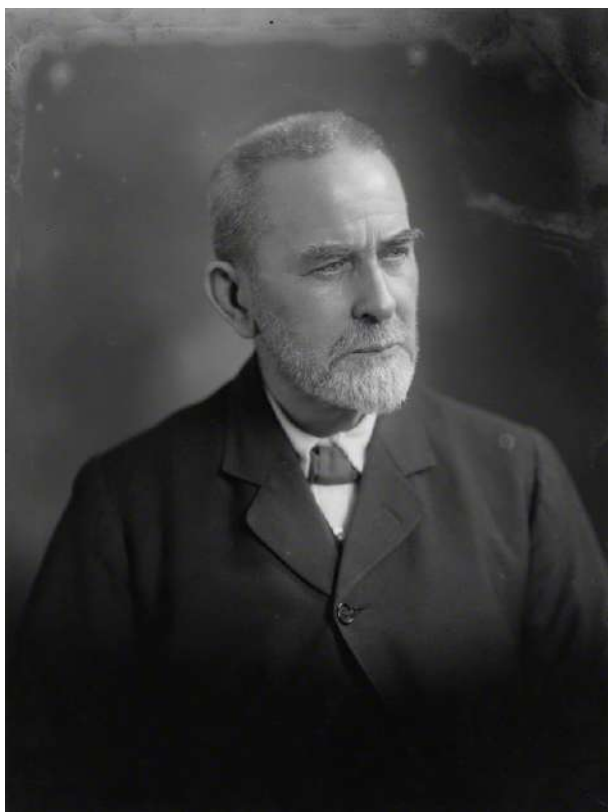
1. Η ανθρωπότητα εξελίσσεται σιγά-σιγά, όπως ένα παιδί που ωριμάζει και φτάνει στην ενηλικίωση. Σε μια διάλεξή του στο Κάιμπριτζ (που δημοσιεύθηκε στο London Times με τίτλο «Study of Uncivilized Races») ονομάζει την επιστήμη «ανθρωπολογία του νου» (mental anthropology). Η προηγούμενη γενιά, δηλαδή η γενιά του Κάρολου Δαρβίνου (Charles Darwin) και του σερ Τζων Έβανς (Sir John Evans), πατέρα του σερ Άρθουρ Έβανς, είχε ασχοληθεί με την νοημοσύνη των παλαιολιθικών ανθρώπων και

έτσι είχε προετοιμαστεί το έδαφος για την εξελικτική πορεία του πνεύματος της ανθρωπότητας. Και αυτό είναι σημαντικό διότι ο Φρέιζερ πίστευε στον υψηλό πολιτισμό ως μέγιστο επίτευγμα της λογικής. Σε αυτό είχε κοινά με τον Έβανς, ο οποίος θεωρούσε τον Μινωικό πολιτισμό ανάλογο επίτευγμα.

2. Η μαγεία εκφράζει την νοημοσύνη του πρωτογόνου ανθρώπου, αλλά η νοημοσύνη αυτή βασίζεται σε σύστημα λανθασμένης λογικής,² την οποία διέπουν συνειρμοί της στιγμής και όχι σχέση αιτίας-αποτελέσματος (cause and effect).

Η πολύτομη έκδοση του «Χρυσού Κλώνου» (The Golden Bough) του Φρέιζερ. Η διαδικασία ολοκλήρωσης του έργου διήρκεσε από το 1890 μέχρι το 1915.

Ο σερ Τζέιμς Φρέιζερ, συγγραφέας του «Χρυσού Κλώνου» (*The Golden Bough*), θεωρείται από τους ιδρυτές της σύγχρονης ανθρωπολογίας. Δεξιά κάποιες από τις εκδόσεις του «Χρυσού Κλώνου».

3. Η εξέλιξη και η πρόοδος της ανθρωπότητας δεν είναι ούτε συνεχής ούτε δεδομένη. Έρχεται σε κύματα που παλινδρομούν: μικρές λιμνούλες πρωτογονισμού υπάρχουν σε κάθε κοινωνία. Έτσι εξηγείται το γεγονός, ότι ακόμη και στις προηγμένες κοινότητες επιβιώνουν βάρβαρα έθιμα και μαγείες. Όπως ο ώριμος άνθρωπος, έτσι και το έθνος καμιά φορά παλιμπαιδίζει.

4. Ο πολιτισμένος άνθρωπος έχει καλύτερο επίπεδο ζωής, προηγμένη τεχνολογία και υψηλότερη αισθητική. Το πιά σημαντικό όμως είναι ότι ο πολιτισμός επιβάλλει ηθικούς φραγμούς στον άνθρωπο και περιορίζει τον απόλυτο εγωισμό που τον χαρακτηρίζει όπως και τα ζώα. Ο Φρέιζερ πίστευε ότι ο ορθολογισμός βοηθά την ηθική διότι το να γνωρίζεις και να συνειδητοποιείς το καλό είναι προϋπόθεση και για να το πράττεις. Αυτό βέβαια είναι Πλατωνική ιδέα και, όπως είδαμε, ο Φρέιζερ ήταν αρχικά μελετητής του Πλάτωνα.

5. Τέλος, για τον Φρέιζερ, η επιστήμη ήταν ο πιο εξελιγμένος τρόπος σκέψης που υπάρχει, ανώτε-

ρος από τη θρησκεία και φυσικά και από την υποδεέστερη μαγεία.

Όλα αυτά δείχνουν ότι ο Φρέιζερ, δεν ήταν μόνο επιστήμων αλλά και φιλόσοφος, μέγας υπερασπιστής του πολιτισμού και της ηθικής, όπως την είχε συλλάβει το ευρωπαϊκό πνεύμα του 19ου αιώνα. Και γι' αυτό αντιπαθούσε τη μαγεία και τους μάγους, που τους θεωρούσε πρωτόγονους αριβίστες επαγγελματίες, τους πιο φιλόδοξους άνδρες της φυλής, εφόσον οι μαγικές τελετουργίες τους προσέφεραν ευκαιρίες για πλούτο και δύναμη. Οι πιο έξυπνοι ξεγελούσαν τους πιο αδύναμους αδελφούς τους και έπαιζαν με τις προλήψεις για ίδιον όφελος ([they] play on his superstition for their own advantage).³

Μπορεί σε όλα αυτά, κυρίως σε ό,τι αφορά την εξελικτική πορεία της μαγείας σε θρησκεία, να μην είχε δίκιο. Αλλά επειδή γνωρίζουμε τον άνθρωπο μέσα από τις αντιλήψεις του πιστοποιούμε ότι ο Φρέιζερ νοιαζόταν πολύ για την ηθική τάξη των πραγμάτων. Ας δούμε τώρα πως είδε την

θρησκεία, την οποία θεωρούσε το δεύτερο στάδιο εξέλιξης της σκέψης.

Πιστοποιεί ότι ούτε η θρησκεία ήταν απόλυτα βασισμένη στον ορθολογισμό, εφόσον οι θεοί, ή ο Θεός, ήταν μια βολική λύση για να βρεθούν τα αίτια των φαινομένων που αλλιώς δεν εξηγούνται εύκολα: «Ο θεός πάντα καλείται να παίξει τον ρόλο του αιτίου. Εκφράζει την ορμητική διάθεση να ερευνήσουμε τις αιτίες των γεγονότων...».⁴ Όμως, επειδή η θρησκεία διδάσκει την υποταγή όλων των ανθρώπων στο θείο ορίζει υψηλότερη στάθμη ηθικής από τη μαγεία. Διδάσκει την ταπεινότητα και μεριμνά για το σύνολο της κοινωνίας. Η συλλογικότητα αποδεικνύεται από τις θρησκευτικές τελετουργίες, στις οποίες παίρνει μέρος ολόκληρο το κοινωνικό σύνολο, ενώ ο μάγος και ο πελάτης του δουλεύουν μόνον για τον εαυτό τους. Τέλος, είπε ο Φρέιζερ, μια θρησκεία όπως ο Χριστιανισμός δίδαξε τη συμπόνια, την αγάπη και την παρηγοριά.⁵ Έτσι, σε γενικές γραμμές η θρησκεία βοηθάει στον εκπολιτισμό του ανθρωπίνου γένους.

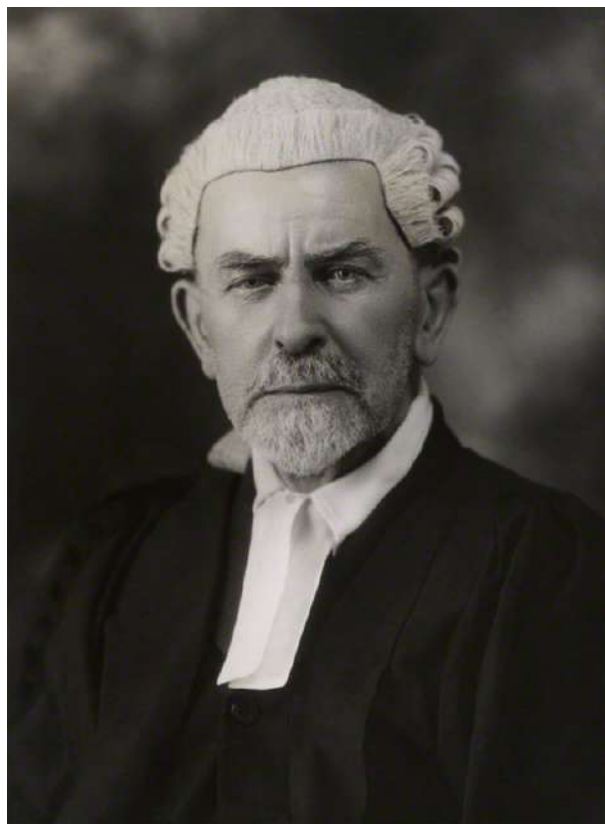
Τρίτο, και το πιο εξελιγμένο από όλα τα στάδια σκέψης, είναι η επιστήμη, διότι βασίζεται σε αυστηρούς κανόνες ορθολογισμού, αιτίας και αποτελέσματος. Επιστήμες είναι η φυσική, η ιατρική, η βιολογία, η ιστορία, οι κλασικές σπουδές, η ανθρωπολογία και άλλοι κλάδοι, εφόσον συμμορφώνουν τα πορίσματα τους στους αυστηρούς κανόνες αιτίας και αποτελέσματος. Η έρευνα υπόκειται σε διορθώσεις και σε συνεχή έλεγχο. Άρα η έρευνα δεν «κλειδώνει» τον άνθρωπο σε στατικές θεωρίες αλλά διαρκώς εξελίσσεται οξύνοντας τον νου του. Επίσης τακτοποιεί τη σκέψη, την τιθασει και την κάνει προσβάσιμη. Η επιστήμη πρεσβεύει το πιο ευγενικό στοιχείο του ανθρώπου.

«Η τάση να βρεθούν τα αίτια [του κάθε φαινομένου] είναι χαρακτηριστικό του ανθρωπίνου πνεύματος όλων των εποχών και όλων των επιπέδων του πολιτισμού. Όμως η έρευνα ακμάζει περισσότερο στις πολιτισμένες κοινωνίες παρά στις πρωτόγονες. Στους άγριους είναι σχεδόν υποσυνείδητη και ενστικτώδης, ενώ σε πολιτισμένες ομάδες καλλιεργείται και επιδοκιμάζεται από την αποδοχή των συμπολιτών τους. Συνοδεύεται από αξιοπρέπεια και από την επιβράβευση που φέρνει η ίδια η γνώση. Έτσι όλο και περισσότεροι ... αφιερώνονται στην αναζήτηση της αφηρημένης αλήθειας και στις αιτίες των πραγμάτων».⁶

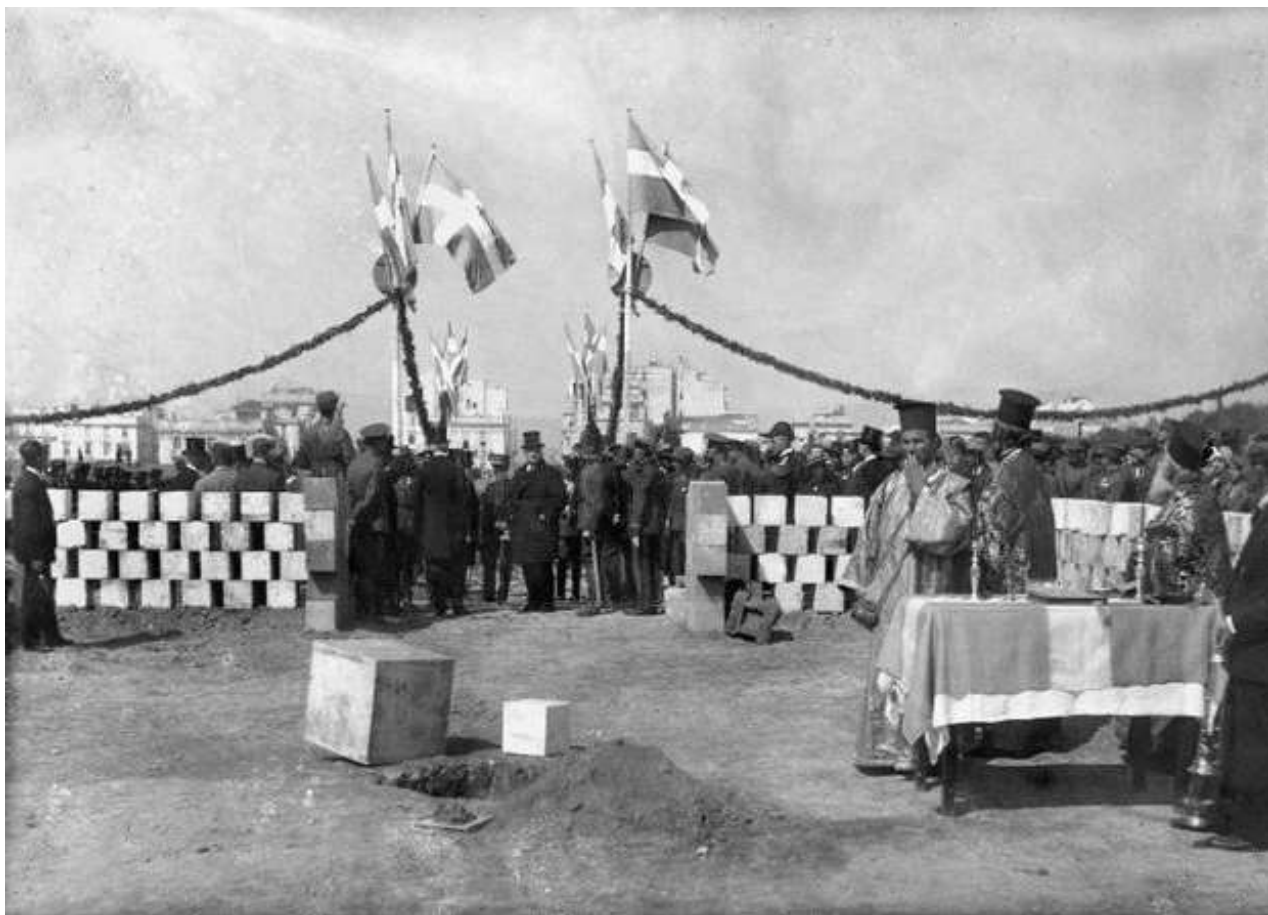
Αυτές με λίγα λόγια είναι οι βασικές του σκέψεις. Αλλά εμένα, περισσότερο από το

επιστημονικό του επίτευγμα, με αγγίζει η βαθεία του πίστη στην αξία του υψηλού πολιτισμού (στα γερμανικά Hochkultur) και η τρυφερότητα με την οποία συνέλαβε την πορεία της ανθρωπότητας από τις πρωτόγονες καταβολές της μέχρι τις μεγάλες στιγμές της ακμής της. Θεωρούσε ότι η άριστη κοινωνία που ευνοείται, μοιράζεται την γνώση δημοκρατικά, επιβραβεύει τον ερευνητή και τον ανταμείβει και συναισθηματικά. Και όλα αυτά τα συζητώ για να καταλήξω σε μια σκιαγραφία του Φρέιζερ ως προσοδευτικού επιστήμονα που είχε εκτιμήσει βαθεία την αρχαιότητα. Γι' αυτό ήταν και φιλέλληνας.

Σαν άνθρωπος ήταν πράος και ευγενικός. Η γυναίκα του, η Γαλλίδα Lily Grove, αφιερώθηκε εντελώς στο άνδρα της και το έργο του, ενώ ήταν και η ίδια συγγραφέας (σε αυτήν οφείλουμε την συντομευμένη έκδοση του «Χρυσού Κλώνου» του 1922). Νομίζω ότι ήταν άνθρωπος με ψυχική ισορροπία που είχε την καλή τύχη όχι μόνο να ζήσει σε μια ευνομούμενη κοινωνία αλλά και να εκτιμήσει αυτό το γεγονός. Η κοινωνία αυτή τον ανταμείψε

Σερ Τζέιμς Φρέιζερ (18 Ιουνίου 1931, National Portrait Gallery, London).

Η προετοιμασία της τελετής για το «Ανάθημα του Προδότη» κατά του Ελευθερίου Βενιζέλου στο Πεδίον του Αρεως (12 Δεκεμβρίου 1916). Αμέσως ο Φρέιζερ δημοσίευσε επιστημονικό άρθρο, στο οποίο αναλύει την τελετή και υπερασπίζεται τον Ελευθέριο Βενιζέλο.

με τον τίτλο «Sir» και όχι μόνο. Το πανεπιστήμιο του Καίμπριτζ ίδρυσε ετήσιες διαλέξεις προς τιμήν του -Frazer Lectures- και μάλιστα μια από τις πρώτες έδωσε ο σερ Άρθουρ Έβανς. Ένα χαρακτηριστικό στιγμιότυπο βρήκα στους *Times* του Λονδίνου. Πριν από την ετήσια *Frazer lecture*, ο σερ Φρέιζερ και η λαίδη Φρέιζερ παράθεσαν επίσημο γεύμα, όπου παρευρέθηκε όλη η πνευματική ελίτ της Βρετανίας. Καλώς είχε παρατηρήσει ότι η σωστή κοινωνία ανταμείβει τους ερευνητές και είχε την καλή τύχη να ζήσει αυτά για τα οποία έγραφε.

Ας έλθουμε τώρα στον φιλελληνισμό του, πράγμα που έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για εμάς. Στις αρχές του 20ου αιώνα, η Ελλάδα ήταν ακόμα νεοσύστατο κράτος που εξελισσόταν στα μάτια των Ευρωπαίων. Από τη μια πλευρά ήταν μια κοινωνία φτωχών αγροτών, από την άλλη είχε μια εκλεκτή αστική τάξη και επιστήμονες με διεθνή

ακτινοβολία. Η παρουσία του Ελευθερίου Βενιζέλου στο πολιτικό σκηνικό της Ευρώπης ανέβασε την Ελλάδα στα μάτια των διανοούμενων και πολιτικών. Ο Φρέιζερ και ο Έβανς ήταν και οι δύο θερμοί υποστηρικτές του Βενιζέλου και είχαν πάρει θέση στον Αγγλικό τύπο, κυρίως στους *Times* του Λονδίνου, υπέρ του μεγάλου πολιτικού και εναντίον του βασιλιά Κωνσταντίνου. Η πολιτική θέση και των δύο λογίων ήταν έκφραση της πίστης τους στον προοδευτικό φιλελευθερισμό και καταδίκη της σκοταδιστικής μοναρχίας (όπως την έβλεπαν). Με άλλα λόγια, ο Φρέιζερ θεωρούσε τον Βενιζέλο φορέα του ορθολογισμού και της πεφωτισμένης κοινωνίας, πού, όπως είδαμε, είναι βασικό στοιχείο της αντίληψής του για τον πολιτισμό.

Θα συζητήσω τώρα ένα δημοσίευμα του 1917, που ρίχνει φως στην επιστήμη και την ιδεολογική τοποθέτηση του Φρέιζερ, διότι τα δύο αυτά συνδέονται άμεσα και απόλυτα.

Εκεί, όπου σήμερα βρίσκεται το άγαλμα της Αθηνάς στο Πεδίον του Άρεως, ο κάθε διαδηλωτής έριχνε μία πέτρα επαναλαμβάνοντας την κατάρα του Αρχιεπισκόπου Αθηνών: «Κατά Ελευθερίου Βενιζέλου φυλακίσαντος άρχιερείς και έπιβουλευθέντος τήν βασιλείαν και τήν πατρίδαν, άνάθημα έστω». Μια καθαρά συμβολική πράξη, δηλωτική όμως της έντασης των παθών που επικρατούσε εκείνη την εποχή στην Ελλάδα.

Τα Χριστούγεννα του 1916, ο φιλοβασιλικός Μητροπολίτης Αθηνών καταράστηκε επισήμως τον Βενιζέλο.⁷ Το επεισόδιο αναφέρθηκε στον Φρέιζερ από κάποιον κ. Burrows, ο οποίος είχε λάβει την πληροφορία από αγανακτισμένους Βενιζελικούς της Θεσσαλονίκης. Αμέσως ο Φρέιζερ δημοσιεύει επιστημονικό άρθρο, όπου αναλύει την τελετή. Ο Μητροπολίτης Αθηνών, γράφει, αφόρισε και πετροβόλησε κεφαλή μαύρου ταύρου, η οποία (σύμφωνα με κανόνες της μαγείας) συμβόλιζε τον Βενιζέλο. Ο ιερέας έριξε την πρώτη πέτρα και ακολούθησε το πλήθος των φιλοβασιλικών. Το κεφάλι του ταύρου σιγά-σιγά σκεπάστηκε από πέτρες, ενώ ο Μητροπολίτης καταράστηκε τον πολιτικό επισήμως Χριστουγεννιάτικα.

Να λοιπόν μια τελετουργία μαγείας, ένα πρωτόγονο έθιμο που είχε επιβιώσει σε μια χώρα, όπως η Ελλάδα. Ο Φρέιζερ συγκρίνει την πράξη του Μητροπολίτη με τον λιθοβολισμό που συνόδευε

Ελευθέριος Βενιζέλος (1864-1936). Ο Φρέιζερ θεωρούσε τον Βενιζέλο φορέα του ορθολογισμού και της πεφωτισμένης κοινωνίας.

σε την εξορία του βασιλιά Δαυΐδ στην Παλαιά Διαθήκη.⁸ Πιστοποιεί ότι πρόκειται για ένα πανάρχαιο έθιμο που καθώς αναδύεται από το βαθύ παρελθόν διαταράσσει τον ορθολογισμό του πολιτισμένου κόσμου. Όπως ο Δαυΐδ, έτσι όμως και ο Βενιζέλος θα επιστρέψει κάποια μέρα στην Αθήνα και θα αντιμετωπίσει τον αδιάντροπο ιερωμένο με περιφρόνηση αλλά και μεγαλείο ψυχής, όπως έκανε ο Δαυΐδ. Την άλλη μέρα οι Βενιζελικοί σκέπασαν το πέτρινο σωρό με άνθη. «Με τα άνθη αυτά», καταλήγει ο Φρέιζερ, «ο πατριωτισμός των Ελλήνων μεταμόρφωσε το προσβλητικό μνημείο σε φόρο τιμής για τον πραγματικό τους αρχηγό».⁹

Ευτυχώς ο ορθολογισμός νίκησε.

Ο Φρέιζερ ήταν γνωστός στην Ελλάδα. Το 1938, το Πανεπιστήμιο Αθηνών αποφάσισε να τον ανακηρύξει επίτιμο διδάκτορα και η τιμή αυτή

ανακοινώθηκε και στον αγγλικό τύπο.¹⁰ Πρύτανης ήταν ο Γ. Φωτεινός. Δεν νομίζω ότι ο Φρέιζερ κατάφερε να έλθει στην Ελλάδα διότι τότε ήταν ήδη σχεδόν τυφλός. Του παραδόθηκε όμως επισήμως επιστολή από κάποιον υπουργό και δημοσιεύθηκε στους *Times* το 1938.

«*Learned Sir,*

The Philosophical Faculty of our University, having considered your brilliant and manifold activities through which you have most notably promoted literary knowledge in general and Greek Science in particular ... has resolved to class you among the Honorary Doctors of the National and Kapodistrian University of Athens. This recognition of your learning, offered by the University of Athens, is a mere expression of the high honour which your name command in our country... Έρρωσθε και Χαίρετε.

Chancellor G. Th. Photeinos»

Παρατηρώ δύο πράγματα. Πρώτον, ότι ο Φρέιζερ δεν έπαψε ποτέ να εκτιμάται ως κλασικός φιλόλογος και με αυτήν την ιδιότητα αναγνωρίστηκε στην Ελλάδα. Δεύτερον, ότι το Πανεπιστήμιο Αθηνών θεωρείτο αρκετά αξιόπιστο το 1938, ώστε να μνημονευθεί η ανακήρυξη του Άγγλου επιστήμονα στους *Times*. Και όχι μόνο αυτό: το χαιρέτισμα «Έρρωσθε και Χαίρετε» δημοσιεύεται στα Ελληνικά. Που να φανταστούμε κάτι τέτοιο σήμερα!

Δυστυχώς ο Φρέιζερ τυφλώθηκε εντελώς στο τέλος της ζωής του και τον φρόντιζε αποκλειστικά η αφοσιωμένη του γυναίκα. Πέθανε στις 8 Μαΐου του 1941, σε ηλικία 86 ετών. Λίγες ώρες αργότερα πέθανε και η λαίδη Φρέιζερ, διότι δεν άντεξε να μείνει μόνη.

Η τραγική ειρωνεία των τελευταίων χρόνων της ζωής του ήταν ότι είδε την Ευρώπη να βυθίζεται στο σκοτάδι και στο πρωτόγονο χάος από το οποίο νόμιζε ότι είχε ξεφύγει οριστικά ο πολιτισμένος άνθρωπος.¹¹ Από το 1935 και μετά ήταν εντελώς εμφανές ότι ο Χίτλερ καταδίωκε τους Εβραίους ανελέητα και μερικοί Άγγλοι διανοούμενοι, ανάμεσά τους ο Έβανς και ο Φρέιζερ, είχαν στείλει διαμαρτυρία στους *Times* υπέρ της ανθρωπότητας.

Σημειώνω εδώ ότι ο θάνατος του ο Φρέιζερ έδωσε αφορμή για κύριο άρθρο στους *Times*, όπου εμφανίστηκε ως ο οραματιστής της εξευγενισμένης ανθρωπότητας. Του έμελε όμως να δει το όνειρο να χάνεται. Την παρακμή την είχε κάπως αισθανθεί. Αφενός τον είχε φοβίσει η άνοδος των

Ναζί, και αφετέρου η πρόοδος των φυσικών επιστημών που άνοιγε ορίζοντες απαισιοδοξίας αντί παρηγοριάς. Ναι, οι φυσικές επιστήμες έκαναν πρόοδο: αυτό βέβαια το πίστευε βαθιά. Να όμως που ξαφνικά η επιστήμη ανακάλυψε ένα υλιστικό σύμπαν χωρίς αξίες και θεούς, έναν κόσμο που δεν είχε να προσφέρει τίποτα στον άνθρωπο εκτός από την ψυχρή γνώση. Ο «Χρυσός Κλώνος» γράφτηκε πριν από τη Θεωρία της Σχετικότητας, αλλά η ιδέα ότι κάποια ώρα θα σβήσει ο ήλιος και θα εξαφανιστεί η ζωή ήταν κάτι το οποίο προφανώς τον απασχολούσε. Γράφει λυπημένα ότι ίσως «θα πρέπει να προσαρμόσουμε τις ασήμαντες ζωές μας στα δεινά μυστήρια του σύμπαντος».¹² Και αλλού γράφει:

«[υπάρχει γύρω μας] ... κοσμική απεραντοσύνη χωρίς ήχο, χωρίς φως, χωρίς χρώμα: Μια απόλυτη μοναξιά που την διανύουν απρόσωπες και σιωπηλές δυνάμεις. Αυτή είναι η εικόνα που η σημερινή επιστήμη μας προσφέρει σε αντικατάσταση του πολυθεισμού».¹³

Βέβαια αυτή η τραγωδία είναι παλιά ιστορία. Αναρωτιόμαστε, ωστόσο, εν έτει 2017 που ζούμε εμείς; Κτίσαμε έναν εξευγενισμένο κόσμο. Καταργήσαμε τον λεγόμενο ευγενή πολιτισμό και λέμε (για να είμαστε πολιτικά ορθοί) ότι όλες οι κουλτούρες παντού και πάντα είναι ίδιες. Ισοπεδώσαμε το ανθρώπινο επίτευγμα. Ανέβηκε το ISIS και άλλα σκοτεινά και τρομοκρατικά κινήματα που δεν σέβονται τους ηθικούς φραγμούς. Μήπως καταργήσαμε και τον ορθολογισμό; Σε ένα τέτοιο περιβάλλον οι κλασικές σπουδές, η αρχαιολογία, και γενικώς η μελέτη του παρελθόντος μοιάζει να μην έχει νόημα και έτσι, σιγά-σιγά, αποβάλλεται ως άσχετη προς τον σημερινό κόσμο. Έναν αιώνα αργότερα βλέπουμε να αποδυναμώνονται (ή και να διαλύονται εντελώς) οι κλασικές σπουδές στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ.

ABSTRACT

Sir James Frazer and Greece of the Interwar Period

Nanno Marinatos

Professor of Archaeology

Department of Classics and Mediterranean Studies

University of Illinois, Chicago, USA

Themes in Archaeology 2017, 1(1): 46-55

Sir James Frazer was a contemporary (and acquaintance of) Sir Arthur Evans. The two men were much engaged in the political and historical situation of Greece of the Interwar period and both were great admirers of Eleutherios Venizelos. On one occasion, Venizelos was officially cursed by one of his opponents (a royalist priest) who incited his followers to throw a heap of stones on Venizelos' imagined body. Frazer published a scholarly article condemning the method and analyzing it as a remnant of primitive magic.

This incident shows not only how deeply engaged Frazer was in Modern Greece, but how he viewed magic and as evil remnant of earlier ways of life. One of his major contributions to European intellectual history was his faith in civilization as a superior form of human achievement. Unfortunately, Hitler's rise in Germany (and the crimes that followed) shook his faith in the gradual but steady progress of mankind. Still, he maintained that reason will lead to better forms of civilization.

He ends his article on the Cursing of Venizelos by noting that the heap of stones was covered by flowers thrown by people next day: "By the flowers, which next morning covered the shameful heap of stones, Greek patriotism converted insult into a homage to the true leader of Greece."

Key words: Evans, Golden Bough, Anthropology, rationalism, Interwar, Venizelos

Βιβλιογραφία - Σημειώσεις

1. Ο Evans το 1851, ο Frazer το 1854.
2. Illogical associations: James Frazer, *Golden Bough* (Robert Fraser ed.), ch. III, *Magic and Religion*, pp. 26-59.
3. Frazer, *Man, God, Immortality*, 230.
4. Frazer, *Man God Immortality*, 215.
5. Frazer, *Man God Immortality*, 251.
6. Frazer, *Man God and Immortality*, 209-210.
7. *Folklore*, v. 28, June 30 1917, 133-40.
8. Παλαιά Διαθήκη, 2 Σαμουήλ 16. 5-13.
9. *Folklore*, 140.
10. *Times* 27 May 1938.
11. *London Times*, 16 May 1941.
12. Frazer, *Man, God and Immortality*, 328.
13. Frazer, *Man, God and Immortality*, 213-14.